

Радомир В. Ивановић

КРИТИЧАР НИЈЕ НИ ПАУК НИ ПАМУК, ВЕЋ
ЛАВ И МРАВ, СОКО-ПТИЦА И СВЛЕНА БУБА

Дефиницију о томе шта је критичар нисмо узели ни из једне хумореске, водвиља, дивертисмана, комедије, пам флета, гротеске или било каквог другог древног или модерног хумористичког списа, већ из прве књижице не тако младог и не тако плодног писца Драгољуба Влатковића (рођен је 1924. г. по сопственом опширном казивању на корицама овога дела) који је нашу књижевнокритичарску мисао усрећио самосталним издањем неколико новинских и часописних рецензија сабраних под претенциозним насловом „Критика критике“.

Познавајући Влатковића више као вредног архивског посленика него као писца који „отвара путеве“ новој књижевној мисли, пријатно смо изненађени његовом „младачком“ смелашћу да се не афирмише само као критичар, него чак и као критичар критике — способност коју Влатковић не поседује ни у минимуму. Доказ за такву тврдњу пружа свака од шездесетак страница ове књижице. Три наест приказа, колико их је писац књижице одабрао, махом су посвећени књижевноисторијским студијама. То су прегежно монографије за које Влатковић често тврди да су рађене превазиђеним књижевноисторијским методом (Мидхату Беггића о Јовану Скерлићу, Миодрaга Поповића о историји српског романтизма, Милорада Најдановића о српској сеоској реалистичкој приповеци, Васе Милинчевића о Кости Трифковићу, Слободана Ж. Марковића о Јовану Поповићу, монографија о Милутину Ускоковићу, а потом и студије Милана Кашанина и Младена Лесковца су целим својим пространством књижевноисторијске).

Влатковић жели да не буде традиционалиста (једна од многих његових неостварених жеља) па је вероватно из-

---

Драгољуб Влатковић: „Критика критике“, пишчево издање, Београд, 1970.

брисао границе између три области науке о књижевности (историје, критике и теорије). Тиме се ваљда једино може образложити превид у наслову. За објашњење тога превида би, по нашем мишљењу, требало написати читаву једну обимну неопходну књигу, која би бесумње представљала допринос за развој књижевнонаучне мисли под претпоставком да је не пише писац Влатковићевог кова.

Бесумње је аутор ових приказа имао изванредне узоре (споменимо Скерлића, Глигорића, Ђ. Јовановића, М. Ристића и др). Но избор узора захтева нужну дозу талента чије се одсуство тако јако и непријатно осећа у Влатковићевом случају. Тиме се може једноставно објаснити што ни у чему Влатковић нема снаге да се и приближи својим узорима, а камо ли да их достигне и престигне. Током свих прилога аутор **„Критике критике“** непрестано инсистира на беспопштедној, већементној критици која избија из чистих уверења, која је по својој суштини рушилачка и афирмативна у исти мах, полемичарска и изнад свега лична. А одмах затим тражи се од ње научност, тачност, непристрасност. И све тако, у том смислу искључивања и западања у вртлоге супротности и противуречности.

Да не бисмо чинили исту грешку, наводићемо што више можемо самог аутора. У уводном приказу Влатковић говори о свом идеалу критичара, који је састављен само од епитета („непритворан“, „неудворан“, „непрекидан“, „неприкривен“ и сл.), тврдећи да он мора бити **„пристрасан и личан, безличан и безбојан“** (повркао Р. И. стр. 11) Читалац сва како, мора бити изузетно луцидан да би схватио како то критичар да одједном задовољи Влатковићеве захтеве да у исти мах буде „личан“ и „безличан“, „пристрасан“ и објективан. Заљубљен у контрасте и парадоксе Влатковић бележи следеће редове (стр. 11): **„Критичар, према томе, није ни паук ни памук, већ (истовремено) и лав и мрав, а још више соко-птица и свилена буба. Критичарева реч, дакле, мора да буде полетна и префињена, смела и силна, своја и страсна, горда и човечна“** (цитирали смо већи део да не би било приговора како на истргнутим примерима, из контекста, дабоме, мистификујемо нека наша запажања).

Опет једна нерешива дилема за читаоца: критичарева реч је „полетна“ као „памук“, или „префињена“ као „паук“, или „смела и силна“ као „мрав“, или „страсна“ као „свилена буба“, или „човечна“ као „лав“!? Заиста је тешко ту одржати паралелу и много површнијем читаоцу него што је наша маленкост (ако до читања уопште и дође). Коначно, иако смо на почетку, није ли време да поставимо питање, у Недићевом стилу о отвореној речи која никоме неће угађати (несрећно нађен мото књижици), ко се може и сме бавити књижевном критиком и поготову критиком те критике? Покушаћемо да пре коначне оцене наше тврђење илуструјемо низом нетачности и неукуса аутора књижице о којој расправљамо.

У првом реду јасно се показује мало књижевнотеоријско образовање Влатковићево. Готово ни у једном случају он није у стању да дефинише којем жанру припада који од радова. Могли бисмо, истина, претпоставити да су многи од аутора приказаних књига довели Влатковића у заблуду тиме што одмах у поднаслову нису ставили којем жанру њихова књига припада. Овако је то Влатковићу нејасно, па би по његовој „волшебној сугестивности“ и сироти читалац могао остати у том уверењу. Тако се за књигу о Ускоковићу (на 248 страна) не зна да ли је монографија, студијски фрагмент, распис, напис или је то обична достава, пропратно писмо упућено издавачу (стр. 51). То није дело које је „својеврсно и стваралачко, позитивно а не позитивистичко“ иако је њиме проучен „живот и рад писца“, иако је „анализирано све оно што је значајније у његовом (тј. Ускоковићевом стваралаштву), чак и необјављене збирке“. Тако се праве монографије о појединим писцима (Трифковићу, Станковићу, Ускоковићу, Поповићу) Влатковићу чине као **привид** („наличи на змију а није змија“ — опет цитат из Влатковића) те је још само мало требало па да се постави питање да ли су уопште те књиге објављене!

По
в
џ

Но били бисмо једностранни и малициозни, да не кажемо ону страшну реч тенденциозни, када не бисмо Влатковићу признали и нека другачија својства. Једно он њих је — учестала контрадикција. На страни 8 Влатковић ће захтевати да критичар буде изграђен, да има „осећање и каприц“ (то је по Влатковићу филозофски систем!), а одмах на наредној страни узеће каприциозност као негативно критичарево својство (поред неприродне метаморфозе, модификације, комформизма итд.). Узгред да споменемо да ће то о каприциозности и конформизму поновити још неколико пута на страницама: 9, 11, 12, 58.

Говорећи о Вучковићевој „асистематској варијабилној критици“ Влатковић заборавља да је Вучковић чинио погрешке управо тамо где се служио Влатковићевим „системом“. Такви ставови критичара критике (Влатковића) заслужују посебна, допунска објашњења. Како иначе објаснити да „Бегић није за потцењивање“ (стр. 17), као ни његово „бегенисање Скерлића“ (укусне ли игре речи), док се на стр. 15 за истог аутора тврди да Бегићева књига „значи корак напред у досадашњој литератури о нашем највећем критичару и најзначајнијем историчару (значи Влатковић ипак прави разлику између књижевне историје и критике — прим. п.) Јовану Скерлићу. Она је знатно изнад (сличних) књига“... Бегићево дело „не пружа сва она значења и зрачења Скерлићеве грандиозне и противуречне личности“ иако успех Бегићеве књиге треба тражити у „описивању, објашњавању и праћењу (подвукао Д. В.) Скерлићевог развојног пута, у тражењу утицаја и подстицаја на његов рад, у налажењу узора и извора, тј. у изношењу свега онога што је било од значаја, а неретко

и пресудно за једног таквог Скерлића каквог смо имали". И све то на једној страни (17), једно испод другог на растојању од осам сантиметара. У истом маниру продужиће Влатковић да оптужује Бегића што је дао „једну визију, један аспект, један поглед“ западајући све дубље у неразгонетљиве судове, у противуречја која су утолико уочљивија уколико је мањи обим приказа и уколико се чешће узастопно понављају. Јер Бегић је „показао и интуиције и маште, и дајалектике и логике, и разума и разумевања, и осећања и саосећајности, и идеја и идеологије“ али све му то није било довољно да задовољи „врсног“ Д. Влатковића.

Интересантно би било погледати како поједине од приказиваних књига стоје у оценама других, вреднијих и талентованијих књижевних аналитичара од Влатковића. У највећем броју примера Влатковић одудара јер примењује свој „систем“ који је „особит“. Да се унапред ограничимо од било каквих импутација рећићемо да не мислимо да то поклапање мора бити обавезно. Међутим, мора се признати да Влатковић често пише после низа аутора и да се користи туђим, већ изреченим судовима. Чак и кад се одушеви, а то је тако ретко да не вреди помена (Кашанинова књига есеја) више чини то по аналогији са његовим критичарским узорима него по унутрашњем императиву, јер је његова критичарска ћуд (ако је критичарска?) да дело не може бити оцењено са становишта „вечне истине“ ако истовремено не садржи и позитивне и негативне судове. Ако је дело успело (као што је случај са студијом др Вука Филиповића о делу Борисава Станковића) онда писац приказа домишља оно што нема у књизи и о томе после расправља.

Други начин је пуко парафразирање аутора поједине књиге без позивања на аутора. Своје сиромашно образовање из области психологије детињства (и из психологије уопште) Влатковић допуњује оним што се налази у студији о Станковићу. На стр. 48 Влатковић измишља разлог неспоразума, а потом у једном подужем одељку износи Филиповићеве судове о „Газда Младену“ као своје (види књигу др Вука Филиповића „Свет детињства у делу Борисава Станковића“, Заједница научних установа Косова, Приштина, 1968, стр. 135—165). Он затвара очи пред оним што му књига нуди а онда позерски уздише и јадикује због тога чега у књизи има, што му се налази пред очима (али он нема ни духа ни њуха да се послужимо једном метафором Влатковићевог типа — види стр. 14), но он то не жели да види. Питање је да ли Влатковић заборавља низ сазнања која дугује аутору (у овом случају Милинчевићу, Филиповићу, Марковићу, Вучковићу и низу других), усваја их, интерпретира њихова открића као своја, или је у питању његова ћуд да проналази мане и тамо где их нема, да неће да види основни циљ сваке од студија, да не увиђа разноврсности приступа, да не признаје неговање

различитих метода (он је иначе за „свеобухватан психолошки метод“ као да је могуће било који од метода анализе уметничког дела прогласити „свеобухватним“ итд). Стога се дешава да у монографијама замера уношење биографских елемената, а у специфичним и другим студијама тражи пишчеву биографију.

Очигледно је, након првих неколико страна, да постоји читав низ противуречних тумачења, недовољна књижевна култура, одуство креативног замаха. Стога је Влатковић готово увек испод аутора којима се бави (из скромности ту урачунавамо и нас, да не би било забуне), а поготову предмета којим се бави. Обим његовог интересовања је позамашан. Он се бави свиме: од светог Саве до Свете Лукића, од Рачанина до Раичковића. Нема за њега неприступачних предела, писаца и епоха према којима има мање афинитета или их познаје мање од аутора који су се г о д и н а м а њима бавили! У приказе он често уноси медиокритетска медитирања, неке средњошколске асоцијације (критичар се, по Влатковићу, може звати „народним вођом“ као што се по Марковићу тако може назвати песник), неке преживеле нафталинске атмосфере, имотентне у својој суштини.

Поводљив за својим тренутачним „открићима“ Влатковић заборавља на комплексну слику реалности. Илустрације га најчешће одводе у погрешне закључке. Говорећи о послератној књижевности он хоће да оповргне мишљење Петра Милосављевића и у силном „надахнућу“ констатује да се „тематски писмо макли од 1945“ прескачући у залету Крлежу, Андрића, Лалића, жртвујући њихово поратно стваралаштво за љубав једне неинвентивне игре речи (ни стилски ни суштински Влатковић нема среће).

Влатковић се бори против фразерства у књижевној критици — фразама! Ево како изгледа насушна нам критика према узору који јој он намењује. Она мора бити „истински модерна и неепигонска, вангрупашка и потпуно отворена“ (већ је заморно коментарисати овакве судове). Критичару и историчару су потребна „нова преиспитавања и преоцењивања“ (о старим преоцењивањима и преиспити вањима и да не говоримо). Стил ових захтева је конференцијашки, неодољиво подсећа на дискутантске фразе. Потом има у овој књижици и веома „луцидних“ запажања која трајно остају у сећању, поготову уском кругу књижевних историчара и критичара којима је и намењена **„Критика критике“**. Један од тих судова је саопштен у стилу француске сентиментално-забављачке литературе („Грофица је изашла у пет“). Таква је уводна реченица на стр. 25: „Младен Лесковац није ново и непознато име у нашој науци о књижевности“, нарочито, требало је додати, после низа књига и обимне књижевне продукције која траје више од четири деценије. На другом месту целомудрено закључује да „литература и поред тога што треба да буде ангажована и прогресивна, мора пре свега и изнад свега да буде умет-

ност. Нема ли уметничке вредности, она је или кич или гола пропаганда“ (духовите ли констатације у „голотини страшне истине“).

Сасвим „поузвано“ Влатковић види у делатности Вука Караџића, Његоша, Проте Ненадовића и Сарајлије у в о д нове српске књижевности. Дванаестак деценија ранијег рада, од „Хронике“ Ђурђа Бранковића догле, неважно је помена (види стр. 29). За Поповићеву „Историју нове српске књижевности — романтизам, I“ тврди да не може да „издржи скерлићевске критеријуме“. Овде је Влатковићева дијалектика задремала што му ипак не смета да богато парафразира овог врсног аутора, да се постави, као и у највећем броју примера, **изнад** аутора књиге коју приказује. Он олако преузима улогу врховног и свезнајућег судије, са неколико реченица улази рецензентски у полемику са чувеним аналитичарем појава романтизма код нас, и уопште. Његово мање познавање прилика не смета му да и даље задржава **супериоран** став, да **манирски** противу речи резултатима вишегодишњих истраживања, да лаконски доноси судове и оцене, да ниподаштава, сугерише неке небулозне теме, исправља, усмерава, указује, **игра** се моћног и сугестивног ауторовог сарадника и свазналца.

А ево како изгледа најчешће „рецепт“ схема Влатковићеве (на радост уредника) новинске критике. Пронаћи што бомбастичнији, провокативнији наслов („**Бегићеве бегенисање Скерлића**“ и таму палучно), уопштити две три мисли о писцу који је предмет монографије, опет уопштено похвалити, али се одмах затим оградити од те похвале и покудити писца што није урадио оно за што би га Влатковић кудио да је уредио (и не само Влатковић). Ту се већ у импресионистичком маниру импресионистички покушава оборити импресионизам (зато ваљда од ових приказа ниједан нема шири обим јер је писац новинскофељтонистички оријентисан, што му може послужити и као оправдање). Потом се писац „покаје“ што је заборавио аутора и књигу о којој пише и заврши приказ опет уопштеном похвалом. Што се поједини делови приказа међусобно искључују то је ствар читаоца, када већ није била уредничка.

Често се његова запажања своде на **површинска**, мада се Влатковић декларативно бори против површности. Из приказа се не види да ли је књига читана и како је читана. Простоту треба засенити низом имена крупног формата, потом у име начитаности треба поткрепити своје мисли напречац отргнутим и неприкладно унетим цитатима из туђих дела (видети онај несрећни цитат из Јована Дучића, на стр. 8). Распон између покуде и похвале мора бити што виши да би критичар критике задовољио своју нагонску потребу за оштрином (наша се оштрина судова може такмичити жељом да се допаднемо Влатковићу). О некој хармонији мисли, о усаглашености судова, о целини, о, ако хоћете (ову реченичну конструкцију по-

зајмили смо од Влатковића) извлачењу неких општих премиса критичаревих — „ту не бјеше збора“. Остаје у читаоцу као основни утисак — недостатак илустративних аргумената. Изузетак чине два приказа (о Кашанину и Симоновићу) који су потпуно искључиви. Први је чиста апологетика, а други је апсолутно ниподаштавање. Први је лепо написан, а други показује да критичар критике бира противнике за напад и да је његово „револуционисање“ критике ипак дозирано. Његова полемична оштрина је патетична поза, његово залагање открива недовољно познавање материје, тако да су ретке странице које би се могле, у „позитивном а не позитивистичком“ духу издвојити. Из целе књиге веје облак стваралачког сиромаштва. Стога се многи негативни судови, изречени поводом различитих књига, враћају као бумеранг и потпуно се окрећу на критичара критике Драгољуба Влатковића и његову књигу. Шта ћете, што би рекао често нетачни Влатковић, таква вам је судбина критике, па и критике критике. Тако су се, игром судбине, уз одсуство стваралачког духа, у Влатковићевој књизи сабрале све слабости свих књига о којима је писао. И много више.

И на крају, а требало је на почетку, није ли време да се запитамо да ли је ова књига, у обиљу све вреднијих дела књижевнокритичарске мисли, заслужила оволико пажње? Одговорили бисмо да посебно **н и ј е**, али пошто је рекао Влатковић „типичан пример“ — **ј е с т е**, јер то није појединачан пример у коме не много плодни ни нарочито талентовани ствараоци преузимају на себе улогу судије уживајући у свом лажном самозадовољству. Ако је наша новинска и часописна критика могла у свакодневној пролазности да **издржи** ова „сочињенија“ не поклањајући им пажњу, она, макар и у приватном издању, нагомилана једно поред другог, показују сву своју пролазност испразност, надувеност, једном речју — **излишност**. Ни српска књижевна критика, ни књижевна историја, не би одсуством ове књижице биле ни за милимикронске величине мање.

Пажљив читалац приказа запитаће се, ако га стргљене није издало, па зар у тој књижици нема никаквих вредних страна? Има, рећи ћемо у интересу објективне истине: квалитетан осамдесетграмски полумасни папир и чист ћирилични слог нама досад непознате штампарије „Сава Михаић“ из Земуна.

Ова се књижица тешко чита, лако заборавља.

По
в е
љ а